

Я. О. Тицька

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
факультету права та економіки,
Міжнародного гуманітарного університету

ЕВОЛЮЦІЯ ДВОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ УГОД УКРАЇНИ ЩОДО НАУКОВОЇ СПІВПРАЦІ ПЕРІОДУ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

У статті наголошено, що істотні питання міжнародно-правової співпраці щодо наукової діяльності, досліджень та пошуку поки не набули сучасного формату та системного виміру стосовно предмету всебічного відображення не лише у контексті сучасного міжнародного права, але й у матриці системи міжнародної договірної взаємодії України.

Авторкою доведено, що, попри присутність відповідного аналізу у роботах окремих авторів стосовно двосторонніх договорів про наукову співпрацю, відповідні питання не стали предметом наукового пошуку у вимірі практик угод за участю України. Водночас безперечною стає потреба висвітлення відповідних механізмів та інституцій щодо кореляції договірної моделі наднаціонального впливу на наукові дослідження та відповідних українських практик.

Предметом статті є еволюція правової регламентації наукових досліджень в двосторонніх міжнародних угодах України періоду становлення сучасної державності, а її метою стало визначення особливостей розвитку такого роду правових моделей за період становлення незалежності України, їх послідовної системності, розвитку та класифікації. У статті системно проаналізоване виклики та парадокси, з якими зіткнулася Україна як відновлена наприкінці ХХ сторіччя держава у контексті договірної регламентації наукового пошуку як процесу, та у вимірі динаміки підстав та формату відповідної двосторонньої співпраці.

Авторкою доведено, що еволюція практики укладання Україною двосторонніх міжурядових угод у сфері наукової та науково-технічної співпраці носила нелінійний характер.

Ключові слова: міжурядові договори, наука, наукові дослідження, наукові проекти, науково-технічне співробітництво.

Вступ. Істотні питання міжнародно-правової співпраці щодо наукової діяльності, досліджень та пошуку поки не набули сучасного формату та системного виміру стосовно предмету всебічного відображення не лише у контексті сучасного міжнародного права, але й у матриці системи міжнародної договірної взаємодії України.

Водночас, попри присутність відповідного аналізу у роботах окремих авторів стосовно двосторонніх договорів про наукову співпрацю, відповідні питання не стали предметом наукового пошуку у вимірі практик угод за участю України. Та безперечною стає потреба висвітлення відповідних механізмів та інституцій щодо кореляції договірної моделі наднаціонального впливу на наукові дослідження та відповідних українських практик.

Тому предметом статті стала еволюція правової регламентації наукових досліджень в двосторонніх міжнародних угодах України,

а її метою стало визначення особливостей розвитку такого роду правових моделей за період незалежності України, їх послідовної системності, розвитку та класифікації.

Для отримання визначеної мети слід реалізувати такі основні завдання наукового пошуку:

– визначити ключові виклики та парадокси, з якими тепер зіткнулася Україна у вимірі еволюції двостороннього договірного регулювання наукового пошуку;

– дослідити питання форм та пріоритетів регламентації наукового співробітництва стосовно еволюції міжурядової договірної діяльності;

– визначити специфіку видів, структури та механізмів двосторонніх договорів України про наукову співпрацю у відповідній динаміці.

Для формування заявленого наукового дослідницького продукту та водночас для досягнення мети й завдань цієї статті у доцільному та достовірному науковому дискурсі варто

відзначити специфічні та водночас й особливі аспекти нормативної, програмної та політико-правової регламентації процесів, моделей та механізмів наукових досліджень у контексті еволюції відповідних двосторонніх міжнародних угод України. Для цього у науковій роботі авторкою було застосоване формально-правовий програмний, прогнозний, герменевтичний, порівняльний та системний методи.

Серед робіт сучасних українських дослідників описана вище проблематика згадувалася у роботах Б.В. Бабіна, К.В. Громовенка, С.В. Ківалова, О.М. Плотнікова, але системних, комплексних та монографічних досліджень цих питань досі не здійснювалося [1, с. 52-59]; [2, с. 45-57]. Серед дослідників США та ЄС ці питання описували Д. Бріджит, М. Горват, Н. Рюфін, Дж. Фіккерс, Т. Флінк та У. Шрайтерер, але відповідні роботи не підіймали питання двосторонніх договорів України про наукове чи науково-технічне співробітництво.

Виклад основного матеріалу. Перші виявлені спроби міжнародної взаємодії у вимірі наукового співробітництва спостерігалися й до проголошення незалежності України. Таким документом був, прикладом Меморандум про наукове і культурне співробітництво від 18 липня 1990 р. між Міністерством культури, Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти, Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського Академії наук ще Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) та Міністерством культури і багатокультурності провінції Альберта.

Втім, цей документ спирався на Угоду між Урядом СРСР і Урядом Канади про співробітництво між республіками СРСР і провінціями Канади від 20 листопада 1989 року, а тому повноцінним міжнародним договором його назвати важко [3].

Так саме повна міжнародна правосуб'єктність не спостерігалася й в Угоді з МАГАТЕ про проведення міжнародних наукових досліджень наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції в науковому центрі «Прип'ять» від 21 вересня 1990 р. [8]. Цей документ укладався з МАГАТЕ спільно «Радянськими учасниками» у вигляді СРСР, а також УРСР та Білоруської радянської республіки. При цьому документ прямо стосувався суверенітету України оскільки передбачав надання створеного у Чорнобилі наукового центру «Прип'ять» «у розпорядження інших країн та міжнародних організацій з метою здійснення на двосторонній або багатосторон-

ній основі дослідних проектів у галузі ядерної безпеки і радіаційного захисту».

Тому не дивно, що Україна під час підписання цієї Угоди ініціювала схвалення ще одного документу, «Розуміння учасників Угоди про проведення міжнародних досліджень наслідків аварії на Чорнобильській атомній станції в Науковому центрі «Прип'ять» – представників СРСР і УРСР», у якому резервувався хоча б частковий контроль України за діяльністю наукового центру та погодження кандидатури його директора «з Урядом УРСР».

Варто констатувати, що Чорнобильська катастрофа стала фактором, що впливав на наукове співробітництво й незалежної України та сприяв схваленню низки двосторонніх угод. Зокрема, це Угода про співробітництво між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством енергетики США щодо виконання наукового протоколу стосовно вивчення проблем, пов'язаних з раком щитовидної залози та іншими захворюваннями щитовидної залози в Україні, що виникли внаслідок Чорнобильської аварії від 11 травня 1995 р. [17] та Угода між Міністерством енергетики США і Міністерством охорони навколишнього природного середовища і ядерної безпеки України про співробітництво у галузі підвищення безпеки українських об'єктів поводження радіоактивних відходів, дослідницьких реакторів та ядерних науково-дослідних організацій від 1 вересня 1997 р. [10].

Крім того у цьому вимірі була схвалена Угода між Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) та Урядом Республіки Казахстан про зміцнення науково-технічного співробітництва та організацію обміну досвідом роботи в галузі ліквідації наслідків радіоактивного впливу і лікування захворювань, пов'язаних з радіацією від 17 вересня 1999 р. [9].

У період до проголошення незалежності вже суверенна УРСР підписала щонайменш три договори, які стосувалися, у певному вимірі, наукових питань. Це угоди про торгово-економічні зв'язки і науково-технічне співробітництво між Урядом УРСР і Урядом Республіки Хорватія від 20 травня 1991 р. [15], між Урядом Угорської Республіки і Урядом УРСР від 31 травня 1991 р. [12] та між Урядом УРСР і Урядом Чеської і Словацької Федеративної Республіки від 30 липня 1991 р. [16].

Цікаво, що четвертий виявлений подібний договір того періоду, а саме Угода між Урядом України і Урядом Грецької Республіки про економічне, промислове і науково-технічне спів-

робітництво від 25 липня 1991 р. вже не містив визначення Української держави як УРСР. Водночас ці угоди, як й наступні двосторонні договори про торгово-економічні зв'язки і науково-технічне співробітництво, приділяли питанням науки значно менше уваги, ніж питанням торгівлі та товарообміну, та часто вони містили лише загальні фрази про «гармонійний і, по можливості, збалансований розвиток економічних, промислових і науково-технічних зв'язків з урахуванням існуючих можливостей» [13].

Після проголошення незалежності та до 2012 року Україна уклала щонайменш 16 подібних угод про торговельно-економічне і науково-технічне співробітництво, у наступному нових договорів такого формату у відкритих джерелах не виявлене.

Особливого виміру набувала взаємодія України щодо наукової діяльності із міжнародними інституціями. Тут варто особливо відзначити роботу Українського науково-технологічного центру (далі – УНТЦ), як наднаціональної структури, утвореній відповідно до Угоди про створення Українського УНТЦ від 25 жовтня 1993 р., яку підписали Україна, Канада, США та Швеція. Примітно що ця угода затверджувалася, як міжнародний договір, Україною двічі. Спочатку це був указ Президента України № 202/94 від 4 квітня 1994 р., а потім й Закон України № 2296-III від 15 березня 2001 р. [18].

Підґрунтям створення УНТЦ було, як вказувала сама Угода, «необхідність запобігти поширенню технологій та спеціальних знань, що пов'язані зі зброєю масового знищення – ядерною, хімічною та біологічною». Тому УНТЦ визначався у документі як «міжнародний науково-технологічний центр, який зводив би до мінімуму стимули займатися діяльністю, що могла б призвести до такого поширення, шляхом підтримки та сприяння діяльності по використанню в мирних цілях, науковців та інженерів, які працюють в галузі озброєнь в Україні та, у випадку їх заінтересованості, в інших державах колишнього СРСР» [18].

Водночас Угода передбачала спрямування проектів Центру на «стимулювання і підтримку науковців та інженерів у розширенні можливостей їх професійного росту на тривалий час, що посилить науково-дослідні та конструкторські можливості України», та констатувала, що «для здійснення успішної діяльності Центр потребуватиме енергійної підтримки урядів, фондів, академічних та наукових установ, а також інших міжурядових та неурядових організацій». Відпо-

відно до ст. 1 Угоди УНТЦ визначався як міжурядова організація, яка «володіє правоздатністю згідно із законами та правилами сторін, укладає договори, набуває та розпоряджається нерухомим та рухомим майном, а також вчиняє позови та відповідає по позовах» [18].

Надалі, 7 липня 1997 р., сторонами було підписане Протокол про внесення поправок до Угоди про створення УНТЦ [7], але Україною він був ратифікований лише Законом України від 15 червня 2016 р. № 1418-VIII та набув чинності лише у 2017 році. Цей документ передбачав можливість приєднання до Угоди 1993 року інших країн або ЄС, але досі такого розширення не відбулося. Попре явну нерівноправність Угоди про УНТЦ щодо прав та обов'язків України, цей документ утворив для України унікальну можливість мати на власній території міжнародну структуру науково-технічного співробітництва з ключовими індустріальними країнами світу, які при цьому двосторонніх угод про науково-технічне співробітництво з Україною не уклали.

Цікаво, що під час та після ратифікації Протоколу до Угоди влада України явно намагалася вирівняти дисбаланс прав та обов'язків учасників цього договору та організувати додатковий перегляд Угоди, «з метою забезпечення відповідності її положень сучасним національним та безпековим інтересам». Про це свідчать відповідні тези постанови Верховної Ради України від 16 червня 2016 р. № 1427 [4] та розпорядження Президента України від 12 січня 2017 р. № 2/2017-рп [5], але досі відповідних змін до Угоди її сторонами внесені не було.

Також слід звернути увагу на Угоду між Урядом України та Європейською організацією ядерних досліджень (CERN) про подальший розвиток наукового і технічного співробітництва в галузі фізики високих енергій від 2 квітня 1993 р. Цей фундаментальний документ, серед іншого, передбачав, що він не впливає на права та зобов'язання України як одної з держав- правонаступниць колишнього СРСР стосовно угоди між CERN й СРСР від 4 липня 1987 р., та встановлював загальні засади участі України у дослідницьких проектах (ст. 2) та участі у найбільш значних програмах (ст. 3) [14].

Щодо проектів ця Угода з CERN передбачала потребу схвалення окремих протоколів, які й визначатимуть умови для «фізиків, інженерів та спеціального технічного персоналу з України» для участі у дослідницьких проектах CERN «у галузі експериментальної і теоретичної фізики, конструювань прискорювачів

і детекторів та інших суміжних областях науки і технологій».

Профільний орган влади України при цьому мав відповідати за «координацію роботи інститутів України, які приймають участь у дослідницьких проектах CERN», та форми підтримки Україною проектів мали полягати у «наданні робочого персоналу, або матеріалів та обладнання, або фінансування», або у поєднанні цих форм участі. Серед програм CERN, до яких мала приєднатися Україна, особливо відмічався Великий адронний колайдер.

Втім найцікавішою специфікою цієї угоди є її ст. 9, що дуже ретельно описує порядок розв'язання спору між сторонами щодо застосування цього договору, шляхом утворення спеціального Арбітражного Трибуналу ad hoc з трьох осіб [14], очевидно що цей механізм був запозичений з інших двосторонніх угод CERN з третіми країнами. Примітно, що надалі Україна неодноразово намагалася внести зміни в Угоду з CERN, про що свідчать розпорядження КМУ від 2 березня 2010 р. № 348, від 28 квітня 2010 р. № 981 та від 21 лютого 2011 р. № 151-р [6], але неуспішне.

Висновки. Практика системного укладання Україною двосторонніх міжурядових угод у сфері наукової та науково-технічної співпраці отримала свій поштовх навіть до проголошення незалежності та мала варіативний формат, серед іншого зумовлений подоланням наслідків Чорнобильської трагедії та прагненням демократичних країн налагодити співпрацю з пострадянським науковим середовищем. Найбільш цікавими та практично придатними у подальшому практичному розвитку слід вважати Угоду з CERN та Угоду про створення Українського УНТЦ, але у цілому еволюція практики укладання Україною двосторонніх міжурядових угод у сфері наукової та науково-технічної співпраці носила нелінійний характер. Відображення такого роду механізмів у подальшому розвитку договорів України про науково-технічне співробітництво та програм й протоколів до них має стати предметом окремого наукового пошуку.

Список використаної літератури:

1. Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин : збірка. К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України. Т. 7. О. Л. Копиленко та ін. ; заг. ред. В. О. Зайчука. 2014. 941 с.
2. Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин : збірка. – К. :

Ін-т законодавства Верховної Ради України. Т. 8 О. Л. Копиленко та ін. ; заг. ред. В. О. Зайчука. 2015. 370 с.

3. Меморандум про наукове і культурне співробітництво між Міністерством культури УРСР, Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського Академії наук УРСР та Міністерством культури і багатокультурності провінції Альберта від 18 липня 1990 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_100
4. Про делегацію України для участі у переговорах зі Сполученими Штатами Америки та Європейським Союзом щодо узгодження проекту Протоколу про внесення поправок до Угоди про створення Українського науково-технологічного центру: розпорядження Президента України від 12 січня 2017 р. № 2/2017-рп. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2/2017-рп>
5. Про започаткування переговорного процесу щодо внесення змін до Угоди про створення Українського науково-технологічного центру 1993 року: постанова Верховної Ради України від 16 червня 2016 р. № 1427-VIII. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_033
6. Про підписання Спільної декларації Кабінету Міністрів України та Європейської Організації Ядерних Досліджень (ЦЕРН) стосовно науково-технічного співробітництва: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2011 р. N 151-р. ВПУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151-2011-р>
7. Протокол про внесення поправок до Угоди про створення Українського науково-технологічного центру від 7 липня 1997 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_033
8. Угода з МАГАТЕ про проведення міжнародних наукових досліджень наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції в науковому центрі «Прип'ять» від 21 вересня 1990 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_013
9. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про зміцнення науково-технічного співробітництва та організацію обміну досвідом роботи в галузі ліквідації наслідків радіоактивного впливу і лікування захворювань, пов'язаних з радіацією від 17 вересня 1999 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398_039
10. Угода між Міністерством енергетики Сполучених Штатів Америки і Міністерством охорони навколишнього природного середовища і ядерної безпеки України про співробітництво у галузі підвищення безпеки українських об'єктів поводження радіоактивних відходів, дослідницьких реакторів та ядерних науково-дослід-

- них організацій від 1 вересня 1997 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_034
11. Угода між Урядом Угорської Республіки і Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки про торговельно-економічні зв'язки і науково-технічне співробітництво від 31 травня 1991 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_331
12. Угода між Урядом України і Урядом Грецької Республіки про економічне, промислове і науково-технічне співробітництво від 25 липня 1991 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300_004
13. Угода між Урядом України та Європейською Організацією Ядерних Досліджень про подальший розвиток наукового і технічного співробітництва в галузі фізики високих енергій від 2 квітня 1993 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956_001
14. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Урядом Республіки Хорватія про торгово-економічні зв'язки і науково-технічне співробітництво від 20 травня 1991 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191_357
15. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Урядом Чеської і Словацької Федеративної Республіки про торговельно-економічні зв'язки та науково-технічне співробітництво від 30 липня 1991 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203_014
16. Угода про співробітництво між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством енергетики Сполучених Штатів Америки щодо виконання наукового протоколу стосовно вивчення проблем, пов'язаних з раком щитовидної залози та іншими захворюваннями щитовидної залози в Україні, що виникли внаслідок Чорнобильської аварії від 11 травня 1995 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_118
17. Угода про створення Українського науково-технологічного центру від 25 жовтня 1993 р. ВПУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_032

Tytska Ya. O. The Evolution of Bilateral International Agreements of Ukraine on Scientific Cooperation during the Period of Formation of Modern Statehood

The article emphasizes that the essential issues of international legal cooperation on scientific activity, research and search have not yet acquired a modern format and systemic dimension regarding the subject of comprehensive reflection not only in the context of modern international law, but also in the matrix of the system of international contractual interaction of Ukraine.

The author proves that, despite the presence of a corresponding analysis in the works of individual authors on bilateral agreements on scientific cooperation, the corresponding issues have not become the subject of scientific research in the measurement of the practices of agreements with the participation of Ukraine. At the same time, the need to highlight the relevant mechanisms and institutions regarding the correlation of the contractual model of supranational influence on scientific research and relevant Ukrainian practices becomes indisputable.

The subject of the article is the evolution of the legal regulation of scientific research in bilateral international agreements of Ukraine during the period of the formation of modern statehood, and its goal was to determine the features of the development of such legal models during the period of the formation of Ukraine's independence, their consistent systematicity, development and classification.

The article systematically analyzes the challenges and paradoxes that Ukraine faced as a state restored at the end of the 20th century in the context of the contractual regulation of scientific research as a process, and in terms of the dynamics of the grounds and format of the corresponding bilateral cooperation.

The author proves that the evolution of the practice of concluding bilateral intergovernmental agreements by Ukraine in the field of scientific and technical cooperation was nonlinear.

Key words: *intergovernmental agreements, science, scientific research, scientific projects, scientific and technical cooperation.*